

INSTRUMENTALIZACIJA ETNIČNOSTI ZNOTRAJ VEČNACIONALNIH DRŽAV: PRIMER KOLONIZACIJE SLOVENCEV V AVSTRO-OGRSKEM DELU NEKDANJE JUGOSLAVIJE

Damir JOSIPOVIČ¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Instrumentalizacija etničnosti znotraj večnacionalnih držav: Primer kolonizacije Slovencev v avstro-ogrskem delu nekdanje Jugoslavije¹

Avtor v članku razpravlja o prisotnosti Slovencev na »avstro-ogrskem« območju nekdanje SFRJ s pomočjo koncepta politično motiviranega naseljevanja na za večnacionalne države strateško pomembna območja. Poleg komparativne analize popisnih metodologij, ki so zbirale razne jezikovne in etnične pripadnosti v obdobju od prvih modernih popisov sredi 19. stoletja do danes, avtor sistematično naslavlja vprašanje kvantitativne in statistične prisotnosti Slovencev na območjih, katerih teritorialne naslednice so federalne enote nekdanje Jugoslavije. Glavna skupina ugotovitev se osredinja na instrumentalizacijo etničnosti kot ključnega evidentiranega dejavnika planskih migracij s strani državnih centrov večnacionalnih držav (npr. Avstro-Ogrska, nekdanja SFRJ). Prispevek na podlagi analiz podatkov trdi, da se je motiviranost prebivalstva pripadati slovenski etniciteti bodisi skozi nominalno govorjeni jezik bodisi skozi izrecno etnično pripadnost ustvarjala in poustvarjala neodvisno od realnih migracijskih tokov.

KLJUČNE BESEDE: Slovenci, Jugoslavija, demografska analiza, migracije, etničnost, etnična struktura, popisi prebivalstva

ABSTRACT

Instrumentalization of Ethnicity within Multi-National Countries: the Colonization of Slovenes in the Austro-Hungarian Part of the Former Yugoslavia

Through exploring politically motivated settlement into the strategically important areas of multi-ethnic countries, this article deals with the presence of Slovenes in the former Austro-Hungarian territory of ex-Yugoslavia. Apart from a comparative analysis of census methodologies, which had recorded data on linguistic or ethnic affiliation in the period after the invention of modern population censuses in the mid-19th century, the author systematically examines the question of the quantitative and statistical presence of Slovenes in the successor states and territories of former Yugoslavia. The main group of arguments is concentrated around the idea of the so-called instrumentalization of ethnicity as a primary factor of planned migration by the state-centres of multi-ethnic countries (e.g. Austria-Hungary, former

¹ Dr. Damir Josipovič, mag., univ. dipl. geograf, raziskovalec na Inštitutu za narodnostna vprašanja; e-pošta: damir.josipovic@guest.arnes.si.

¹ Pričujoča študija je rezultat dela v okviru projekta »Poklicne migracije Slovencev v prostor nekdanje Jugoslavije: Od naseljencev do transmigrantov« (ARRS šifra: J5-4200), ki pod vodstvom dr. Marjana Drnovška poteka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in jo financira ARRS.

Yugoslavia). At the same time the paper argues that the motivation of either linguistic or ethnic affiliation to Slovene ethnicity evolved and developed independently of the actual migration flows.

KEY-WORDS: Slovenes, Yugoslavia, demographic analysis, migration, ethnicity, ethnic structure, population census

UVOD

Nekdanji geografsko prostrani imperiji, ki so se zlasti v 19. stoletju intenzivno preoblikovali v večnacionalne države, so postali torišče tako imenovanih etničnih kolonizacij. To je med drugim veljalo tudi za habsburško monarhijo. Dežela enega pionirskih podvigov velikega modernega ljudskega štetja² z izjemno razvito statistično metodologijo je prav z lastnimi cenzusi prebivalstva ustvarila in poustvarjala tisto persistenco skupinskih zaznav in zagledanj domnevno jezikovno enotnih, oziroma vsaj dovolj od Drugega razločenih populacij, ki je v poznejših razdobjih etablirala samoumevnost in vnanjo razločenost posameznih etničnih entitet.

Slovenci kot takrat kompaktno naseljena etnična skupina, kar je seveda posledica specifičnega geopolitičnega razvoja in lokalne aplikacije prvin nacionalističnega gibanja ter jasne prostorske razločenosti do jezikovno dovolj diferenciranih »sosedov«,³ so bili v marsičem primerni za kolonizacijo na novopridobljena območja pod habsburško dominacijo. Tu je šlo v prvi vrsti za širjenje Avstro-Ogrske na evropski prostor nekdanjega Otomanskega imperija, katerega se je oprijelo ime Balkan. Avstrija je vse od konca 18. stoletja prodirala na »Balkan«⁴ s težnjo pripojiti gospodarsko zanimiva, a relativno zaostala območja, ki bi geostrateško bolj zaščitili avstrijske posesti v ozkem pasu ob Jadranskem morju. Fokus na današnji Bosni in Hercegovini ni bil edini. V »iredentističnih« ciljih Habsburžanov je visoko kotirala tudi Srbija. Ko je Avstro-Ogrska naposled leta 1878 zasedla Bosno in velik del Hercegovine, so se začela prva sistematična naseljevanja Slovencev na novoosvojeni prostor. To seveda ne pomeni, da se Slovenci kot kolonisti ali kako drugače niso naseljevali na območju Bosne in Hercegovine že prej. Seveda so se, vendar v manjšem obsegu, predvsem pa tja niso prihajali kot Slovenci, pač pa kot prebivalci dežel, v katerih so živeli pred množičnim izbruhom nacionalizma evropskega tipa (prim. Josipovič in Kržišnik-Bukić 2010: 15). Prav zato ne moremo govoriti o posamičnih naselitvah ali kolonizaciji Slovencev, ki bi časovno spadale pred sredo 19. stoletja.

Izhajajoč iz podmene, da je etničnost družbeno konstruirana, da torej ne more biti govora o kaki biološki podstati tega fenomena, je v smislu historično relativno pozno oblikovanih teoretskih predpostavk o tem toliko lažje razumeti njeno široko sprejeto »biološko« vsajenost. S tem so se vrata instrumentalizacije etničnosti na široko odprla. Ne glede na to, da so o etničnosti, rasah, razliknosti, ipd. razpravljali že mnogi antični misleci, pa tudi nekateri v srednjem veku (npr. Ibn Khaldun),⁵ se je šele v

2 Prvo celovito ljudsko štetje v habsburški monarhiji je bilo izvedeno leta 1857 in je predstavljalo revolucionaren dosežek, ki se je metodološko globaliziral in katerega osnovne karakteristike so se do danes zadržale v večini nacionalnih popisnih metodologij. Pred tem štetjem so se sicer na manjših in bolj zaokroženih območjih že izvajala moderna štetja (npr. Švedska, Belgija), a se po geografskih razsežnostih in obsegu obdelav s habsburškim ne morejo primerjati (prim. npr. Gelo 1987: 106).

3 To je veljalo zlasti v odnosu do romansko, germansko in ogrsko govorečih, ne pa do slovansko govorečega soselstva, kjer so pri etničnem razlikovanju glavno vlogo igrali drugi, zlasti politično-geografski kriteriji.

4 Ukinitve Vojne krajine, zasedba Bosne, Hercegovine in nekaterih drugih manjših območij pod nekdanjo otomansko vladavino.

5 Ibn Khaldun je že med letoma 1372 in 1379, torej v času »temnega« srednjega veka v Evropi in takrat že ugašajočem »cvetočem« islamskem svetu, v svojem znamenitem delu *Mukadima* odlično pojasnil dejavnike fizičnih razlik med prebivalstvom v različnih geografskih predelih. Poudarjal je, da rase ne obstajajo in da etničnih razlik ne smemo iskati v starozaveznih bibličnih razlagah o temnem Hamu in svetlem Semu, pač pa, da so zlasti postava in nekateri elementi obraznih potez ter pigmentacije posledica človekove izpostavljenosti in prilagoditve klimatsko- in fizično-geografskim razmeram in s tem povezanemu načinu življenja (prim. npr. Ibn Khaldun 2009: 24).

19. stoletju s sekundarnim izbruhom nacionalizma (tokrat evropskega tipa) kmalu, še v 2. polovici 19. stoletja, proti »primordialno-biologističnemu mainstreamu« oblikovala konkretnjša teoretična opozicija, utelešena zlasti v marksizmu. Vendar marksistično zavračanje »dejavnika« etničnosti kot faktorja kakršnih koli predpostavk za diskriminatorno vrednotenje populacij takrat ni moglo odvrniti »utemeljiteljev« instrumentalizacije etničnosti od vsakovrstnih zlorab in celo vsiljevanja zakonskih rešitev (prim. Sémelin 2009). Šele stopnjevana uzakonjena diskriminacija, ki je med drugo svetovno vojno privedla do šoa (holokavsta), je prinesla delno streznitev vodilnih političnih elit, ki so investirale v smeri sistematičnega teoretskega utemeljevanja etničnosti in zavračanja »rasnih teorij«. Ta proces je kulminiral v Barthovi teoriji etničnosti in mejnosti (Barth 1969). Vendar se zdi, da je pojasnitev etnične razlike vse pre malo ponotranjena celo v strokovnih krogih, da nevarnost vnovičnih eskalacij ni avtomatično odpravljena ter da so vedno znova nujne ponovne presoje in utemeljevanja ter sistematične diseminacije spoznanj.

V tem kontekstu lahko naseljevanje Slovencev na območju Balkana ugledamo popolnoma drugače. Če je slovenska »invencija tradicij« (po Hobsbawm in Ranger 1983) od druge polovice 19. stoletja sistematično gradila na historični in populacijski kontinuiteti Slovencev s Karantanci, pa čeprav se je Karantanija teritorialno skoraj v celoti razlikovala od današnjega območja Slovenije oziroma je nanj le mejila, je bila taka kontinuiteta pri npr. Kocljevi Spodnji Panoniji povsem spregledana.

Analiza etnonimov, ki so se uporabljali za »avtohtone« skupine prebivalstva v 18. in prvi polovici 19. stoletja, kaže, da so pri avtorjih in potopiscih prevladovali etnični nazivi, ki so odražali razumevanje tedanjih slavističnih avtoritet o slovanskem jeziku in slovanskih narodih. Za najštevilčnejšo »avtohtono« skupino prebivalstva na območju vzhodne Slavonije in zahodnega Srema se je najpogosteje uporabljalo splošno ime »Slavonci«, »Slovinci«, »lliri«, pogosto pa se jih je razlikovalo le po veroizpovedi. Tujci, torej prebivalstvo, ki je tekom 18. in 19. stoletja prišlo iz drugih delov habsburške monarhije, iz nemških dežel ali iz krajev pod otomansko oblastjo, so v virih poimenovali z različnimi regionalnimi imeni, oziroma po državi, od koder so prišli (Lazanin 2008: 206).

Podobno je bila spregledana relacija do različnih teritorialnih enot iz druge polovice prvega tisočletja (npr. Vojnomirove kneževine v Posavju in Braslavove kneževine v Panoniji ter Slavonije in Srema, oziroma, kot smo videli zgoraj, celotnega Slovinja (prim. Josipovič 2005). Zato se, medtem ko danes govorimo o Slovencih na Balkanu, tako trdovratno reproducira vprašanje o avtohtonih in migrantih, čeprav je to popolnoma nesmiselno (prim. Šumi in Josipovič 2008).

ANALIZA POPISNIH METODOLOGIJ IN STATISTIČNIH PODATKOV

Popisne metodologije so za območje nekdanje Jugoslavije v literaturi dokaj dobro obdelane. To velja tako za ozemlje današnje Slovenije (npr. Šircelj 2003) kot za ozemlje Hrvaške (npr. Gelo 1987; Gelo idr. 1998). Taka analiza glede na podatkovne možnosti še ni bila narejena za Vojvodino in Bosno in Hercegovino, čeprav so posamezni poskusi obstajali (npr. Hadžibegović 1997). Za območje nekdanje Avstro-Ogrske lahko črpamo in uporabimo popisne podatke za celotno današnje ozemlje Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter Vojvodine, in sicer za popisne podatke v obdobju 1878–1919. Ti podatki zajemajo sremski del in banatski del Ožje Srbije (severno zaledje Beograda) in jugovzhodni del nekdanje Dalmacije, ki je danes v okviru črnogorskega Primorja (Boka Kotorska, Budva, Sutomore do zaliva Spič in rta Ratac pri Baru).

Za slovensko poselitev v sosednjih državah velja, da število in relativna gostota prebivalstva navadno upadeta z oddaljenostjo od slovenske državne meje. Seveda pa še sredi 19. stoletja ni bilo tako. Fluktuacije, nestanovitnost, neodločenost ter izjemno visoka stopnja nepismenosti prebivalstva so namreč v popisne opredelitve iz let 1850 in 1851 prinesle vrsto pomanjkljivosti in nezanesljive rezultate.

Vse to je napeljalo avstrijski statistični urad, da je pripravil izvirno znanstveno metodologijo, vključno s kritičnim trenutkom popisa, in popis leta 1857 ponovil na celotnem ozemlju monarhije, pri čemer je opustil vprašanje pogovornega jezika, saj neposredno vprašano prebivalstvo niti ni vedelo, kaj odgovoriti (prim. Gelo 1987: 89–90; Josipovič 2011). O etnični pripadnosti pa seveda v nobenem od avstrijskih popisov v razdobju 1857–1910 ni bilo govora. Ker se je ogrski prostor po vzpostavitvi Avstro-Ogrske v nekaterih metodoloških pristopih k popisu prebivalstva razlikoval – npr. »pogovorni jezik« (*Umgangssprache*) v avstrijskem delu je bil na Ogrskem nadomeščen z »maternim jezikom« (*anyanyelv*).

Če smo torej rekli, da prebivalstvo v popisu 1850/51 pri marsikaterem popisnem vprašanju ni vedelo, kaj pravzaprav odgovoriti, se je položaj do konca 19. stoletja že močno spremenil. Z izjemo časovno in teritorialno manj stabilnih enot monarhije se je prebivalstvo historičnih regij ne glede na dejansko govorjeni jezik identificiralo z območjem svojega prebivanja. Tako so denimo na Hrvaškem in v Slavoniji kljub dejstvu, da so bile razširjene tri med seboj razločene jezikovne forme, prebivalci že spontano »svoj« govorjeni ali materni jezik pričeli imenovati »hrvaški«, s čimer so nadomestili dotedanji »domači« ali tudi »slovinski« v Slavoniji,⁶ Istri in Dalmaciji. Izjema so postali prebivalci, ki so se priselili iz drugih regij ali drugih držav: ti so lasten govorjeni ali materni jezik največkrat poimenovali po prostorski entiteti, iz katere so prišli, ne glede na to, ali so bili govorci istih ali podobnih govorov. Če torej pripadnosti enemu od novoustanovljenih narodov iz revolucionarnega leta 1848 ni uspelo doseči novokomponiranim elitam, je to z nekaterimi izjemami (kot npr. v Medjimurju, v Istri, itd.) uspelo habsburškim popisom. Ti so utrdili »pripadnost« določenega prebivalstva določeni regiji in s tem k določenemu narodu. Po koncu 19. stoletja te determiniranosti nikomur več ni uspelo preseči, temveč se je še poglobila.

Po prvi svetovni vojni in razpadu Avstro-Ogrske se je spremenila tudi popisna metodologija novooblikovane Kraljevine SHS, oziroma od leta 1929 Kraljevine Jugoslavije. V tem obdobju je bilo poleg vprašanja o veroizpovedi prebivalstvu na popisu postavljeno vprašanje maternega jezika, na podlagi katerega se je sklepalo o narodnosti. Vendar pa med popisoma iz let 1921 in 1931 obstaja pomembna razlika v fazi obdelave podatkov. Čeprav so podatki popisa iz leta 1921 vsebovali tako kategorije veroizpovedi in podrobno kategorizacijo po »maternih jezikih«, je bila kategorija hrvaškega in srbskega jezika združena v »hrvaški ali srbski« jezik, vendar v to kategorijo »slovenski« jezik ni bil vključen. Popisna metodologija iz leta 1931 je šla v »združevanju jugoslovanstva« še dlje. Tako imamo podatke o maternem jeziku za leto 1931 razloženo obdelane le za manjši del ozemlja kraljevine (npr. za Savsko in Primorsko banovino), vsi preostali podatki pa so ostali neobdelani po državnih statističnih uradih in arhivih, saj jih je prehitela druga svetovna vojna. Poleg tedaj ustavno zapovedane »jugoslovanske narodnosti« je bila močna tendenca po izenačevanju navedb slovenski, hrvaški ter srbski jezik v eno skupino »jugoslovanskega« jezika, kamor je bil všteti takrat formalno neobstoječi makedonski jezik. Iz podobnih razlogov ni bil upoštevan niti bolgarski jezik, saj je imela Srbija v preteklosti nerazrešena ozemeljska vprašanja z Bolgarijo. Slednja je zahtevala »nazaj« vsa ozemlja, od vključno mesta Niš proti jugu in vzhodu, torej vsa ozemlja, kjer je prebivalstvo govorilo v makedonščini podobnem *torlakovskem* oziroma šopskem narečju. Gre za območje zunaj nekdanje Kneževine Srbije, oziroma za ozemlje, ki je Srbiji pripadlo po berlinskem kongresu leta 1878.

Po drugi svetovni vojni se je začela nova era jugoslovanskih popisov (1948–1991), v katerih se je prebivalstvu ob popisu prvič eksplicitno zastavilo vprašanje o narodni oziroma nacionalni pripadnosti. Od takrat pa vse do razpada skupne države leta 1991 je bil ta podatek stalnica vseh popisov. Naslednice jugoslovanske federacije so s popisnimi aktivnostmi nadaljevale, a so vprašanje o etnični pripadnosti vse, razen Slovenije, obdržale do popisnega leta 2011.

6 O »avtohtonih« »Slovincih« v Slavoniji glej tudi S. Lazanin (2008: 206).

SLOVENCİ NA OBMOČJU NEKDANJIH HABSBUŠKIĐ DEĐEL NEKDANJE JUGOSLAVIJE

a) Slovenci na Hrvaškem

V nadaljevanju pogledjmo gibanje števila Slovencev na Hrvaškem. V historično-geografskem smislu smo rekonstruirali ozemlja nekdanjih dežel in regij tako, da se z nekaterimi manjšimi izjemami prilagajajo območju nekdanje Socialistične republike Hrvaške (SRH) in Republike Hrvaške (RH) po letu 1991. Ko govorimo o obdobju habsburških popisov, ki v avstrijskem delu monarhije sistematično beležijo izjave prebivalstva o pogovornem jeziku v štirih popisih v obdobju 1880–1910, se ta metodologija nanaša na območje avstrijske Dalmacije⁷ in na današnji hrvaški del Istre s Kvarnerjem. Preostali del Hrvaške obsega tako imenovano Bansko Hrvaško, ki vključuje hrvaška ozemlja pod ogrsko nadoblastjo. Gre za Ožjo Hrvaško in Slavonijo,⁸ k njima pa smo priključili še Baranjo in Medjimurje ter ozemlje svobodne luke Reka. Na tem območju je bila uveljavljena ogrska popisna metodologija zbiranja podatkov o maternem jeziku. Iz tega izhaja, da podatki teh dveh območnih metodologij niso povsem primerljivi.

Seveda ni bilo mogoče popolnoma rekonstruirati današnjega ozemlja Hrvaške vse do leta 1880, saj se meje nekaterih upravnih enot ne ujemajo s poznejšimi republiškiimi in državnimi mejami. Vendar v primeru naše demogeografske in prostorske analize distribucije prebivalstva, ki je v popisih navajalo tak ali drugačen statistični atribut slovenstva, ta odstopanja ne igrajo pomembnejše vloge iz najmanj dveh razlogov. Prvič, kadar gre za vprašanje Slovencev z območja nekdanje Jugoslavije, gre za celostni pristop. Tudi če bi potencialno prišlo do kakšne večje zgotovitve slovenske poselitve nekega obmejnega območja, bi teh podatkov ne izgubili, saj bi se »prelili« v sosednjo analizirano teritorialno enoto. In drugič, območja, ki jih tradicionalno gosteje ali prevladujoče poseljujejo Slovenci, so skoncentrirana ob zahodnih hrvaških mejah, kjer pa smo imeli na voljo detaljne podatke in takih odstopanj ni bilo. Večja zagata je bil izostanek podatkov za območja pod italijansko okupacijo med obema svetovnjima vojnama. Takratni podatki italijanskega popisa za srednjo in južno Istro iz leta 1921 niso bili najbolj merodajni, saj so »slovansko« populacijo precej podcenili, tako da na teh območjih ni bilo mogoče govoriti o stvarnejših razmerjih med Slovenci in Hrvati. Po drugi strani so bili ogrski popisi na območju Medjimurja in

Preglednica 1: Prebivalstvo na območju današnje Hrvaške, ki je navedlo slovensko popisno opredelitev v obdobju 1880–2011 (vir: DZS RH)

slovenski	1880	1890	1900	1910
materni in pogovorni jezik	24,811	26,261	28,766	28,269
slovenski	1921	1931	1941	
materni jezik	23,217	44,750	-	
	1948	1953	1961	1971
slovenska	37,858	43,191	39,103	32,497
narodna pripadnost	1981	1991	2001	2011*
	25,136	22,714	13,173	18,000

(*Podatek za leto 2011 je ocena, ki temelji na številu vpisanih v volilne imenike slovenske politične skupnosti na Hrvaškem (Josipovič in Kržišnik-Bukić 2010: 57.))

7 Brez Boke Kotorske, ki je bila po drugi svetovni vojni odvzeta Hrvaški in priključena Črni gori.

8 Pri Slavoniji ni vključen vzhodni Srem (hrv. Srijem, madž. Szerém), ki je bil po drugi svetovni vojni priključen k Vojvodini in nato *via facti* k Srbiji. Je pa vanjo vključena Baranja oziroma ozemlje med Dravo in Donavo, ki je po prvi svetovni vojni pripadlo Kraljevini SHS oziroma pozneje Kraljevini Jugoslaviji kot nekakšna kompenzacija Hrvaški za odvzem Srema.

Baranje pomanjkljivi, saj so v njih Slovenci označevani s pojmom »Vendi«. Ta oznaka pa ni imela vselej svoje popisne kategorije, zato ogrske statistike Slovence največkrat zajemajo v rubrikah »drugi«; pod opombo pa navajajo oceno o »razsežnosti« vendske populacije.

Iz preglednice 1 je razvidna stalna in relativno visoka prisotnost Slovencev na Hrvaškem, in sicer komparativno največja na območju nekdanjega habsburškega dela SFRJ, pa tudi nekdanje SFRJ same. Kljub temu da so za posamezna popisna leta veljala različna pravila in metodološka izhodišča, je razvidno, da število prebivalcev s »slovensko« jezikovno ali etnično opredelitvijo na Hrvaškem močno niha. To opozarja na tradicionalno visoko asimilatornost slovenske populacije, kar je tudi sicer značilno za populacije, ki se na neka območja priselijo. O zgodnji asimilatornosti priča tudi medvojni citat hrvaškega geografa Zvonimirja Dugačkega:

Doseljvanje Slovencev nima značaja kmečke *kolonizacije*. Naseljujejo se v glavnem v mestih, kjer dobivajo zaposlitev kot drobni trgovci, nameščenci in delavci. Njihovo število se je [na Hrvaškem] po prvi svetovni vojni več kot podvojilo, tako da jih je bilo leta 1931 v Banski Hrvaški 34.100. Od teh jih polovica živi v Zagrebu, preostali pa po večjih mestih in v zahodnih obmejnih okrajih. Slovenci se naglo prilagajajo *sorodnemu*, še posebno kajkavskemu okolju in se redno v drugi generaciji že popolnoma *asimilirajo* (Dugački 1942: 623; poudarki D. J.).

Število Slovencev na Hrvaškem je sodeč po statističnih podatkih doseglo dva viška. Prvega v obdobju med obema vojnama, ko je bil leta 1931 dosežen tudi absolutni višek okrog 45.000 ljudi. Drugi višek, ki se je doslej v literaturi največkrat navajal kot najpomembnejši, pa je bil tisti iz leta 1953 z okrog 43.000 opredeljenimi kot Slovenci (Preglednica 1). Od takrat se je kljub stalnemu priseljevanju število Slovencev na Hrvaškem do konca jugoslovanskega obdobja zmanjševalo. Po osamosvojitvi Republike Hrvaške leta 1991 je popisno število prebivalcev, (samo)opredeljenih kot Slovenci, leta 2001 doseglo »zgodovinski« nižek s komaj 13.000 osebami. O začasnem koncu upadanja absolutnega števila Slovencev na Hrvaškem bi lahko sklepali na podlagi relativno visokega števila polnoletnih prebivalcev, vpisanih v volilne imenike slovenske skupnosti, h katerim lahko prištejemo še okrog 30 odstotkov mladoletnih oseb, kar pomeni približno 18.000 oseb (Josipović in Kržišnik-Bukić 2010: 57; Preglednica 1), za katere lahko pričakujemo, da so se ob zadnjem popisu iz leta 2011 opredelile za slovensko bodisi etnično bodisi jezikovno pripadnost.

b) Slovenci v Vojvodini

Zgodovinske prisotnosti Slovencev v Vojvodini, kakor običajno imenujemo del današnje Republike Srbije, ki je bil do konca prve svetovne vojne vključen v ogrski del habsburške monarhije, literatura, ki se ukvarja s pričujočo problematiko, tako rekoč ne obravnava. Podrobnejša analiza statističnih podatkov številnih različnih popisov zadnjega stoletja razkriva stalno prisotnost Slovencev na tem območju. V zvezi z analizo podatkov moramo opozoriti, da smo k območju Vojvodine šteli tudi nekdanjo hrvaško-slavonsko regijo Srem/Srijem,⁹ medtem ko, da ohranimo teritorialno primerljivost podatkov, nekdanje ogrsko ozemlje »jugoslovanske« Baranje štejemo k Hrvaški.

Vojvodina je po številčnosti in historični prisotnosti Slovencev druga najpomembnejša regija na območju nekdanje SFRJ. Čeprav je podatke za leto 1910 iz prej navedenih metodoloških razlogov težko oceniti, se relativno visoko število Slovencev v Vojvodini gotovo ni pojavilo čez noč. To potrjujejo tudi podatki o priseljenih neposredno po prvi svetovni vojni. Upoštevač ocenjeni približno petdesetodstotni delež priseljenih po letu 1919 lahko dokaj zanesljivo ugotovimo število Slovencev v Vojvodini na okrog 5.000 leta 1910 (Preglednica 2).

⁹ Vključno z okraji Šid, Mitrovica, Ruma, Petrovaradin, Karlovci, Pazova, vendar brez območja Zemuna, ki je bilo v obdobju 1948–1961 postopoma priključeno k Ožji Srbiji.

Preglednica 2: Prebivalstvo na območju današnje Vojvodine, ki je navedlo slovensko popisno opredelitev v obdobju 1910–2011 (vir: SZS SFRJ; RZS RS)

slovenski	1910	1921	1931	1941	1948	1953
materni jezik	5,000	9,018	3,028	-	7,223	6,025
slovenska	1961	1971	1981	1991	2001	2011*
narodna pripadnost	5,633	4,639	3,456	2,730	2,005	1,800

(*Podatek za leto 2011 je ocena, ki temelji na splošnem gibanju prebivalstva Vojvodine v obdobju 2001–2011; končni popisni rezultati v času oddaje rokopisa še niso znani; ocena za leto 1910 je pojasnjena zgoraj v besedilu.)

V obdobju Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije so se na območju današnje Vojvodine zgodile pomembne demogeografske spremembe. Kot je bilo omenjeno že v metodološkem poglavju, je bil glavni namen popisa iz leta 1931 homogenizacija državnega jugoslovanstva, zato rekonstrukcije po jezikovnih popisnih kategorijah prinašajo različne vrednosti. Medtem ko jih po Krallertovih krajevnih podatkih lahko skupno naštejemo 1.150 (Krallert 1941), jih Kocsis in Kicošev postavljata na 3.028 (Kocsis in Kicošev 2004). Zaradi drugačne upravne ureditve na območju Zemuna (Zemun, Surčin, Batajnica, Novi Beograd), ki je spadal k hrvaškemu Sremu in širšemu območju Pančeva (Borča, Ovča, Krnjača) – ta je spadal v Temišvarski Banat – je prihajalo do znatnih odstopanj v ocenah in tolmačenjih števila slovenske populacije. V našem primeru smo dosledno rekonstruirali območje, ki je danes pojmovano kot Vojvodina. Dodatna težava so bile tudi »prekategorizacije« Slovencev v Slovake ali, še pogosteje, v Hrvate (vključno s Šokci in z Bunjevci). Vendar je potekal ta proces tudi v obratni smeri, in sicer, da so Slovake včasih prištevali k Slovincem.¹⁰ To je še danes dokaj izrazit pojav na Madžarskem, ko se Slovenci sistematično v večji meri pojavljajo tam, kjer so večinsko zastopani ali znatno prisotni Slovaki (glej predhodno opombo; vir podatkov: MNS 2002).

Obdobje po drugi svetovni vojni je prineslo politično motivirano močno imigracijo v Vojvodino, zlasti na območje nekdanjih nemških naselbin v Banatu in Bački. Slovenci so v Banatu vzpostavili kar nekaj naselbin in bili prepoznavni tudi v širšem okolju. Medijsko najbolj popularno naselje je Gudurica, kjer je še danes znatno število Slovencev,¹¹ čeprav mnogo manjše kot v letih neposredno po drugi svetovni vojni (Preglednica 3).

Preglednica 3: Etnična struktura občine Gudurica v Banatu, Vojvodina, 1948 (vir: SZS SFRJ 1948)

SKUPAJ	Slovenci	Srbi	Makedonci	Madžari	Hrvati	Čehi
1,474	498	379	254	154	129	23
100,0%	33,80%	25,7%	17,2%	10,4%	8,8%	1,6%
Romuni	Nemci	Rusi	Črnogorci	Slovaki	Šiptarji*	Rusini
15	10	4	3	2	2	1
1,0%	0,7%	0,3%	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%

(*Uradna popisna nomenklatura je takrat Albance označevala z oznako »Šiptarji«.)

10 Med Slovaki in Slovenci obstaja, vsaj kar se tiče njihove demogeografske razprostranjenosti v nekdanjih ogrskih deželah, pomembna povezava. Kakor so Slovence dolgo sistematično šteli med novokonstruirano etničnost »Vendi« (kar bi ustrezalo opredelitvi »Prekmurci«, tako so Slovake, Slovence in Kajkavce označevali s *Tót* (v pomenu, tuji'). Ko se je vzpostavila ločena statistična oznaka za Slovake, je povzročala zmedo in s tem odpirala polje dodatne manipulacije. Ženska oznaka za Slovačino je v slovaščini »Slovenka«. To je privedlo do tega, da so te Slovačinke (Slovenke) popisovalci preprosto uvrščali v kategorijo »Slovenci«. Obdelovalce podatkov ni zmotil niti pretirano visok delež žensk med »Slovinci« in primerjalno višji delež moških pri »Slovakih« (prim. vir: MNS 2002).

11 Popis prebivalstva iz leta 2002 v Srbiji je v Gudurici naštel 38 Slovencev oziroma 3,1 odstotka od 1.231 prebivalcev (vir: RZS RS, 2002). Približno dve tretjini je Srbov, ena desetina Makedoncev, Madžarov, Hrvatov in Romov pa je približno toliko kot Slovencev (ibid.).

Zaradi nadaljnega priseljevanja in visokega naravnega prirastka se je prebivalstvo Gudurice povečevalo in leta 1961 doseglo število 2.105 (vir: SZS SFRJ, 1961). Odtlej se je število zmanjševalo zlasti zaradi industrializacije, ki je pognala prebivalstvo z dežele v mesto. Število Slovencev pa je upadalo tudi zaradi prehodov v srbstvo in povratne migracije v Slovenijo (prim. opombo 11).

Ni pa bila Gudurica edino naselje z visokim absolutnim in relativnim številom Slovencev. Visok delež so takrat Slovenci dosegali tudi v občinah Plandište, Bela Crkva in Velika Greda. Vse te občine so bile razmeščene v bližini meje z Romunijo, tako da so bili Slovenci v Banatu pravi »krajšniki«. Po drugi strani pa je bila Gudurica po popisu iz leta 1948 edina občina v Vojvodini, kjer so imeli Slovenci demografsko večino. Ta večina se je sicer že v petdesetih letih 20. stoletja izničila zaradi povratne migracije v Slovenijo (Preglednica 3).

Slovenci v Vojvodini so svoj demografsko-statistični vrhunec dosegli že pred skoraj stoletjem, ko se po popisu iz leta 1921 približali številki 10.000 (Preglednica 2). Nadaljnji statistično-demografski razvoj je zaznamovalo veliko nihanje v številu popisnih opredelitev, po letu 1948 pa sistematično upadanje. Po letu 1991 in razpadu nekdanje SFRJ se je število Slovencev vztrajno zniževalo, podatki iz popisa leta 2011 pa bodo po končanih obdelavah pokazali, ali se je ta trend spremenil. Po naši oceni se je upadanje števila Slovencev ustavilo oziroma vsaj upočasnilo in ga ocenjujemo na okrog 1.800 (Preglednica 2).

c) Slovenci v Bosni in Hercegovini

Prav tako so Slovenci izjemno dolgo prisotni tudi v Bosni in Hercegovini. Tako kot v času Otomanskega cesarstva, imamo podatke samo o verski strukturi in ne moremo z gotovostjo trditi karkoli o prisotnosti Slovencev. Kljub temu da ne more biti dvoma, da se izraz »Slovenci« ali »Slovinci« v preteklosti ne bi pojavljal na sklenjenih večjih ali manjših območjih tudi po Bosni in Hercegovini, pa »statistični« začetek modernega slovenstva umeščamo šele v obdobje popisa 1910. O Slovencih v Bosni in Hercegovini je v historičnem in aktualnem kontekstu v svoji monografiji obširno pisala Vera Kržišnik-Bukić (2007), ki se je in se še tudi sicer veliko ukvarja s Slovenci na območju nekdanje SFRJ. Vendar izčrpnjših demogeografskih študij o Slovencih s tega območja še nimamo.

Popisi prebivalstva v Bosni in Hercegovini so si sledili v nekoliko drugačnem zaporedju kot v drugih delih monarhije. Prvi popis so Habsburžani izvedli leto dni po zasedbi Bosne in Hercegovine, torej leta 1879. Rezultati tega popisa so bili zelo hitro objavljeni, in sicer v dvojezični nemško-hrvaški verziji že leta 1880 v Sarajevu. Ta popis je prebivalstvo Bosne klasificiral le po religiji, sicer pa je bila njegova naloga le ugotoviti stanje »duš in hiš«. V samem popisu je precej napak, vsaj kar se veroizpovedi prebivalstva tiče, in zdi se, da so bila posamezna naselja pogosto kar skupinsko prisojena eni, drugi ali tretji veroizpovedi.¹²

Ker so naslednji popisi pokazali, da je šlo v mnogih primerih za večje napake (npr. neka vas je bila sprva popisana kot v celoti pravoslavna, ob naslednjih popisih pa v celoti katoliška, ipd.), tudi ne moremo zaupati sumarni popisni statistiki, ki je sicer točen seštevek mestoma napačno razvrščenih vnosov. Popis je namreč precenil število pravoslavnega prebivalstva, podcenil pa število rimokatolikov in Judov. Podobno tudi naslednja popisa iz let 1885 in 1895 nista uveljavljala drugačne metodologije, kot le vprašanje o veroizpovedi. Vsekakor pa se je že v mnogo večji meri prikazala kompleksnost bosenske in hercegovske etnične strukture.¹³ Šele popis iz leta 1910 se je metodološko povsem približal ogrski

12 Popis iz leta 1879 je razlikoval med naslednjimi kategorijami veroizpovedi: »mohamedansko«, »grško-vzhodno«, »rimo-katoliško« in »izraelitsko«. Vse preostale veroizpovedi je združil v skupino »ostale veroizpovedi«, čeprav sta bili dokaj razširjeni tudi grko-katoliška in evangeličanska veroizpoved.

13 Bosna in Hercegovina sta zgodovinski pokrajini, od katerih Bosna (ca. 41.000 km²) zavzema severni in osrednji del celotne dežele, Hercegovina pa južni del (ca. 10.000 km²). Še v začetku 19. stoletja je Hercegovina obsegala

popisni inačici, saj je natančno popisoval tudi izjavljeni materni jezik prebivalstva. Tako je prvič postala mogoča popisna rekonstrukcija etnične strukture Bosne in Hercegovine in s tem ugotavljanje prisotnosti prebivalcev, ki bi se opredelili za govorce slovenskega jezika, oziroma, ki bi slovenščino navedli kot lasten materni jezik.

Za Slovence v Bosni in Hercegovini lahko za zadnje stoletje ugotovimo, da so svoj statistično-demografski vrhunec doživeli v prvi polovici petdesetih let 20. stoletja, torej v času socialistične Jugoslavije. Za to obdobje npr. Melik navaja 10.000 Slovencev (Melik 1954: 385), čeprav poznejši »definitivni« rezultati popisa 1953 beležijo znatno nižje število (6.300, Preglednica 4).

Preglednica 4: Prebivalstvo na območju današnje Bosne in Hercegovine, ki je navedlo slovensko popisno opredelitev v obdobju 1910–2011 (vir: FZS BiH)

slovenski	1910	1921	1931	1941	1948	1953
materni jezik	3,108	4,682	4,462	-	4,338	10,000
slovenska	1961	1971	1981	1991	2001*	2011*
narodna pripadnost	5,939	4,053	2,753	2,190	1,200	1,100

(*Podatka za leti 2001 in 2011 temeljita na oceni trendov po razpadu nekdanje SFRJ.)

Glede na to, da po razpadu nekdanje SFRJ na ozemlju Bosne in Hercegovine vse od leta 1991 ni bilo celokupnega popisa prebivalstva, smo število Slovencev ocenili na podlagi trendov in predvsem dejstva, da je v državi divjala brezobzirna in brutalna vojna ter da je bil velik del prebivalstva izgnan, ubit ali prisilno preseljen. Tako smo največji upad ocenili za obdobje devetdesetih let. V zadnjem desetletju pa ocenjujemo, da se razmere niso toliko poslabšale, da bi bili vsi ali večina preostalih Slovencev primorani v eksodus. Sodeč po delovanju društev lahko pričakujemo tudi delno revitalizacijo in ne nujno upada števila opredeljenih za slovenski jezik ali narodnost, vendar je brez sistematičnih anket težko karkoli posplošiti. Omenimo še, da so bila najbolj tipična naselitvena območja Slovencev v Bosni in Hercegovini na območju večjih mest, npr. v Sarajevu in Banji Luki. Sledijo jim klasična rudarska središča (Ljubija, Ivanjska, Kakanj, Vareš) in industrijsko-železarski centri (Zenica, Tuzla). Poleg teh je bilo v Bosno na peripanonsko območje severno od Banje Luke (npr. Slatina pri Klačnicah, Ralutinac pri Prnjavorju) naseljenih tudi nekaj klasičnih kolonistov. Ti dve naselbini sta tudi edini v večinski pravoslavni okolici, druge pa so iz razumljivih razlogov pretežno v katoliškem okolju. Za konec poudarimo, da kljub prevladujočemu katoliškemu okolju, razen v Mostarju, Slovencev v Hercegovini skoraj ni. Razloge za to lahko iščemo v dejstvu, da je bila naselitev Slovencev zaradi njihovih znanj načrtno povezana z rudarsko-železarskimi kraji. Ti pa so bili tradicionalno v domeni katoliškega prebivalstva Bosne in Hercegovine, ki se je prav v teh predelih uspelo obdržati tudi v času turške anateme katolicizmu. Med katoliki sicer prevladujejo Hrvati, ni pa bilo malo niti Nemcev in pozneje Slovencev.

ZAKLJUČEK

Proučevanje prostorske in številčne razmestitve prebivalstva, popisanega kot Slovenci bodisi po maternem ali občevalnem jeziku bodisi po narodnosti oziroma narodni pripadnosti, na območju nekdanje Jugoslavije je zahtevno podjetje. Prvič gre za izjemno pestre podatkovne zbirke, ki se med seboj metodološko razlikujejo, tako da je najprej treba preveriti kvaliteto s popisom zbranih statističnih podatkov. Drugič se kot izjemno pomembno vprašanje postavlja težava uskladitve prostorskega obsega

okoli 30.000 km², saj je zajemala obsežna ozemlja na vzhodu, npr. večino poznejše Črne gore in Novopazarskega Sandžaka. Tako Bosna kot Hercegovina pa sta bili v času avstro-ogrske zasedbe združeni v enoten Bosenski vilajet (ejalet).

določenih enot. Tretja težava so manjkajoče serije podatkov, ki jih je treba argumentirano nadomestiti s približki, z nadomestki ali s projiciranimi vrednostmi. Šele po odpravi ali rešitvi teh treh sklopov težav je mogoče izvesti tako ali drugačno primerjalno analizo.

Iz predstavljenih analiz izhaja, da je ključni dejavnik pri kvantitativni prisotnosti neke populacije, v našem primeru Slovencev, na nekem območju v veliki meri rezultat geo-političnih oziroma politično-geografskih dejavnikov historično-geografskega razvoja. Ti dejavniki so predisponirali medregionalne in po razpadu večnacionalnih sistemov meddržavne relacije. Seveda med dejavniki migracij lahko glede na prostovoljnost ločimo med dvema glavnima skupinama. Ne glede na to, da v mirnodobnih razmerah (obdobja brez vojn ali oboroženih spopadov, konfliktov in incidentov, ne vključujoč pri tem globalne podnebne spremembe, dvigovanje morske gladine na priobalnih območjih, erozijo prsti, izgubo poljedelskih ali pašnih površin, vremenske ujme, ipd.) migracije mednarodne klasifikacije s pogojno izjemo azila označujejo kot prostovoljne, so bile prav migracije v mirnodobnem obdobju zlasti v večnacionalnih državah (Avstro-Ogrska, Jugoslavija, Sovjetska zveza, Kitajska) pogosto psevdo-prostovoljne (prim. Josipovič 2006: 88–89). Če le ni bilo drugačnih zakonskih omejitev¹⁴ glede naseljevanja posameznih uradno razločenih skupin prebivalstva na določenih območjih, kjer je veljal poseben režim glede »rabe prostora«, so države vedno lahko v odločilni meri ustvarjale razmere, »primerne za selitev«. Na ta način se je npr. v nekdanji Jugoslaviji udejanila planska migracija v Banat in Bačko v Vojvodini in v še nekatere druge predele (prim. Petrovič 1987; Josipovič, 2006). Vendar pa je izjemno težko dokazati, da je bila migracija npr. v Banat in Bačko na domovanja izgnanih »Folksdojčerev« prisilna migracija. Takratna povojna »nova ljudska« oblast je uvedla republiške kvote, ki pa so bile popolnoma nesorazmerne tako po območju odselitve kakor po območju doselitve.¹⁵ Rezultat je bil tak, da se je v končni fazi v Vojvodino priselilo nad 90 odstotkov pogojno¹⁶ pravoslavnih prebivalcev (od tega 75 odstotkov Srbov, 20 odstotkov Črnogorcev in 5 odstotkov Makedoncev) oziroma skupno nad 225.000 ljudi (prim. Gačeša 1984: 347). Znotraj banatske kolonizacije kot ključnega območja krepitve srbske etnične opcije v Vojvodini so se znašli tudi relativno številni slovenski naseljenci. Ti so v prvem desetletju po koncu vojne predstavljali kar 2.400 kolonistov v Banatu, med njimi se je relativno največji del naselil na območju izgnanih Nemcev v naselju Kudritz/Gudurica. Danes je tam le še kakih 30 prebivalcev, ki se eksplicitno opredeljujejo za Slovence, medtem ko jih je v celotni Vojvodini nad 2.000 (vir: RZS RS 2002).

Iz v pričujočem besedilu navedenih predpostavk izhaja, da se slovenstvo kot etnični fenomen večplastno producira in reproducira. Kakor ga ne moremo iskati pred »modernim« pojavom evropskega nacionalizma, tako ga prav iz tega razloga ne moremo umeščati v tako imenovano novo manjšino na Balkanu. Zlasti ne zato, ker se dogajajo vsaj trije vzporedni procesi: (1) po eni strani se kvantitativno zmanjšuje klasična oziroma tradicionalna slovenska manjšina, percipirana skozi trajektorije naseljevanja

14 Za Kitajsko in tamkajšnje migracijske procese znotraj in navzven glej npr. Bofulin (2011), za območja nekdanje Sovjetske zveze pa npr. Novikova (2008).

15 To nesorazmernost dobro ponazarja podatek, da naj bi npr. Hrvaška participirala v kolonizaciji Vojvodine z 9.000 družinami oziroma z nekaj manj kot 28.000 prebivalci. Že »interna« etnična delitev tega kontingenta pa je predvidevala naselitev le 5.500 hrvaških in kar 3.500 srbskih družin z območja Hrvaške (npr. Gačeša 1984: 347), kar je bilo seveda popolnoma neskladno z etnično strukturo Hrvaške. Kakor je osrednja beograjska oblast zagovarjala predvsem prosrbsko kolonizacijo Vojvodine, zlasti Banata in Bačke (Bara in Lajić 2009), tako je selektivno iz pasivnih krajev Hrvaške za preselitev »nagovarjala« srbsko prebivalstvo iz večinsko hrvaških občin, in obratno, hrvaško prebivalstvo zlasti iz severne Dalmacije, kjer so »ogrožali« srbsko večino (npr. Benkovac, Obrovac, Drniš). Pri tem je bila previdna, saj si ni privoščila pretiranega naseljevanja Hrvatov v Bačko ali Srem, kjer so bili Hrvati vključno s Šokci in z Bunjevci močno zastopani in ki ju je šele tik po drugi svetovni vojni priključila v avtonomno pokrajino Vojvodino, to pa potem v Srbijo.

16 S pojmom »pogojno« mislimo na tedanjo splošno nenaklonjenost komunistične oblasti raznim cerkvam, zaradi česar so se mnogi prebivalci na popisih in v javnem življenju opredeljevali za ateiste, kljub temu pa popis iz leta 1953 v Vojvodini našteva le 2 odstotka ateistov oziroma ljudi, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi. Glede na masovnost povojne kolonizacije Vojvodine je upravičeno domnevati, da je priseljeno pretežno ruralno prebivalstvo zadržalo določene oblike verskega izražanja.

iz druge polovice 19. stoletja, kar je pričakovano, saj je to »usoda« vseh na etnično-teritorialnem principu kot enem od specifičnih posledic na evropskem nacionalizmu utemeljenih skupin; (2) po drugi strani gre za nesnovni razkol ali »cepitveno leziko« med tistimi člani slovenske skupnosti, ki jim ni do tradicionalnih izrazov manifestiranega slovenstva, in tistimi, katerim do tega je, in kar tudi sami dejavno poudarjajo s folklornim in z umetniškim delovanjem ter drugimi družabnimi prireditvami; in ne nazadnje (3) gre za demografski priliv »novih« pripadnikov lokalnemu slovenstvu, ki trčijo ob že obstoječi nasip nasprotujočih pomenov, vezanih na prehodnost oziroma neprehodnost etničnih razlik.¹⁷ Če sta prvi in drugi vidik sodobnega slovenstva na Balkanu zunaj Slovenije še do neke mere predstavljiva tudi skozi materializirane prvine specifične etnične pripadnosti in osebnih ter skupinskih identificiranj, pa je tretji izrazito abstrakten, a nikakor ne ločljiv od prvih dveh. Ni namreč odvisen le od motivacije posameznega »novinca« ali skupinice posameznikov, koliko se bo vključeval-a v obstoječe procese ohranjanja spomina na davno obdobje naselitve v času geografsko prostranih večnacionalnih držav, temveč je to odvisno od konstrukcije »nasipov pomena« (po Šumi 2000: 179–181). V tem kontekstu je ob aktualno popularnih teoretskih paradigmah »večplastnosti« ali »multiplosti« »identitet« ter »hibridizacij« bolj lukrativno predvsem teoretsko analiziranje večplastnih oblik organiziranja perspektiv vsakokratnih udeležencev v etničnih razmerjih.

V pričujoči analizi smo pokazali, da se o slovenstvu na nekdanjih habsburških tleh nekdanje Jugoslavije zunaj Slovenije govori izključno skozi prizmo manj ali bolj oddaljene zgodovine priseljevanja v nova geografsko ločena okolja, ki navzven delujejo kot etnično razločena med prišleki in domačini. Ravno to pa je jedro težav in hkrati pot do alternativnega razumevanja »etničnega slovenstva« na območju nekdanje SFRJ. Še več: skozi prizmo zveličavnosti ekonomskih dejavnikov migracij se tako utrjuje eksplicitno neobjektivno »poročanje« o »naravi« tako selitev kot tudi etničnosti. Prav »ekonomskost« neke naselitve, ne glede na izobrazbeni ali socio-ekonomski profil naseljenca, vseljenca, doseljenca ali priseljenca je porok sistematičnega razločevanja in institucionalizirane diskriminacije. Ker v razmerjih čedalje bolj globalno poenotenega principa akumulacije kapitala ne more biti mesta izražanju nediskriminatorne individualnosti, pač pa le tiste, ki je v službi cirkulacije kapitala in ki je s tem podvržena potrošniški logiki, so tudi procesi etničnosti v danih družbenih razmerah v službi kapitalističnega tipa produkcije. To paradoksalno pomeni, da zaradi kapitalsko pogojene vsesplošne družbene dinamičnosti, ki je »stalnica« v večini »gospodarsko razvitejših« držav, prav odnosi zaščite in ohranjanja predmoderne presečne situacije *etnične taksonomije* podlegajo nedinamični in nekritični zaščiti domnevnih ali docela nestvarnih pridobitev takih predmodernih laično percipiranih etnično-narodnostnih razmerij.

Če torej sklenemo: ne gre za to, ali posameznik v sebi nosi potencial pripadanja različnim socialnim portfeljem, kar bi se v njihovi etnični paraboli lahko prištevalo ali uvrščalo denimo k večplastni identiteti takega posameznika, temveč gre za to, da se večplastnost in kompleksnost znotrajskupinskih odnosov manifestirata v pluralizaciji oblik organiziranja posameznikov v številne, pestre in izjemno heterogene socialno-etnične skupnosti. Šele s takim pristopom sta mogoča dedivinizacija etničnosti, ki se manifestira v iskanju »božjega delca« – prapočela specifične etničnosti – in preusmeritev k bistvu etničnosti, ki je proces simultanege notranjega in zunanjega intelektualnega, socialnega in ekonomskega razslojevanja.

LITERATURA

- Bara**, Mario in Ivan **Lajić** (2009). Prisilne, iznuđene i organizirane migracije u etnodemografskom oblikovanju Hrvatske: Primjer Slavonije. *Migracijske i etničke teme* 25(4): 337–362.
- Barth**, Fredrik (1969). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. The Little, Brown series in anthropology. Boston: Little, Brown and Company.

¹⁷ O konkurenčnih nasipih pomenov primerjaj izjemen in inovativen doprinos I. Šumi (npr. 2000; 2005: 108).

- Bofulin**, Martina (2011). *Migracije iz Ljudske republike Kitajske v Slovenijo* (doktorska disertacija). Ljubljana: FDV.
- Dimitrova**, Marija (1999). *Imaginarni Balkan*. Zemun: XX vek.
- Dugački**, Zvonimir (1942). *Zemljopis Hrvatske*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Gačša**, Nikola (1984). *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji: 1945.–1948*. Novi Sad: Matica srpska.
- Gelo**, Jakov (1987). *Demografske promjene u Hrvatskoj: Od 1780. do 1981. godine*. Zagreb: Globus.
- Gelo**, Jakov, Ivan **Crkvenčič** in Mladen **Klemenčič** (ur.) (1998). *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880–1991 po naseljima*. Zagreb: DZS RH.
- Hadžibegović**, Iljas (1997). Slovenci u Bosni i Hercegovini. *Zora Cankarjeva* 1997. Sarajevo: SKD Cankar, 3–7.
- Hobsbawm**, Eric in Terence **Ranger** (ur.) (1983). *Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Ibn Haldūn** (2009 [1372]). *Muqaddima*. Ljubljana: Krtina.
- Josipovič**, Damir (2005). Prekrivanje političnih in jezikovnih meja na primeru slovensko-hrvaškega stika (ur. Milan Bufon). *Slovenija po letu 2004*. Koper: Univerza na Primorskem, ZRS, Založba Annales, 347–370.
- Josipovič**, Damir (2006). *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Josipovič**, Damir (2011). Slovensko-hrvaška meja: Izbrane problematizacije političnega in etničnega razmejevanja (ur. Darko Darovec in Petar Strčić). *Slovensko-hrvaško sosodstvo/Slovensko-hrvatsko susjedstvo*. Koper: Univerza na Primorskem, ZRS Koper, Založba Annales, 227–248.
- Josipovič**, Damir in Vera **Kržišnik-Bukić** (2010). *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: Etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kocsis**, Károly in Saša **Kičošev** (2004). *A Vajdaság mai területének etnikai térképe*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Krallert**, Wolfgang (1941). *Volkstumskarte von Jugoslawien*. Berlin: Statistische Amt.
- Kržišnik-Bukić**, Vera (2007). *Slovenci v Bosni in Hercegovini skozi pričevanja, spomine in literarne podobe 1831–2007*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Lazanin**, Sanja (2008). Etničke i konfesionalne skupine u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu u 18. i početkom 19. stoljeća. *Razprave in Gradivo* 56/57: 190–211.
- Novikova**, Irina (2008). Images of »Russia« in the Baltics – Russian-speaking Diasporas and Nations in Re-Building. *Beyond the Empire: Images of Russia in the Eurasian Cultural Context*. The Slavic Research Center, Hokkaido University.
- Petrović**, Ruža (1987). *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Sémelin**, Jacques (2009). *Očistiti in uničiti: Politične rabe množičnih pobojev in genocidov*. Ljubljana: Modrijan.
- Šircelj**, Milivoja (2003). *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije: Popisi 1921–2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Šumi**, Irena (2000). *Kultura, etničnost, mejnost: Konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Šumi**, Irena (2005). Natives, newcomers and others: Metalepsis of belonging in the borderland of Val Canale, Italy (ur. Thomas M. Wilson in Donnan Hastings). *Culture and power at the edges of the state: National support and subversion in European border regions, European studies in culture and policy* 3. Münster: LIT: 103–126.
- Šumi**, Irena in Damir **Josipovič** (2008). Avtohtonost in Romi: K ponovnemu premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji. *Dve domovini/Two Homelands* 28: 93–110.

VIRI

- Državni statistički ured DFJ, *Demografska statistika: Stanovništvo predratne Jugoslavije po veroispovesti i materinskom jeziku po popisu 31. marta 1931.*, serija II, sv. 3. Beograd, 1945.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (DZS RH): *Popis stanovništva 1991*, Dokumentacija 881. Zagreb, 1992.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske: *Stanovništvo Republike Hrvatske po naseljima 1857–1991*. Zagreb, 2003.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske: *Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2001. god.* Zagreb, 2002.
- Federalni Zavod za Statistiku Bosne i Hercegovine (FZS BiH). *Popis stanovništva po naseljenim mjestima 1991*. Sarajevo, 1994.
- Központi statisztikai hivatal (MNS). *Népszámlálás 1880–1910*; 2001. Budapest, 2002.
- Kraljevina Jugoslavija: Opšta Državna Statistika (KJ ODS). *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921.* god. Sarajevo, 1932.
- Kraljevina Jugoslavija: Opšta Državna Statistika. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knjiga II: Prisutno stanovništvo po veroispovesti. Beograd, 1938.
- Österreichische Amtstatistik (ÖAS). *Bevölkerungszählungen 1880–1910*. Wien.
- Republički zavod za statistiku Republike Srbije (RZS RS): *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2002*. Beograd.
- Statistični urad Republike Slovenije (SURS): *Popisi prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 1981, 1991, 2002*. Ljubljana.

SUMMARY

INSTRUMENTALIZATION OF ETHNICITY WITHIN MULTI-NATIONAL COUNTRIES: THE COLONIZATION OF SLOVENES IN THE AUSTRO-HUNGARIAN PART OF THE FORMER YUGOSLAVIA

Damir JOSIPOVIČ

The present analysis shows that when talking about Sloveneness in the ex-Yugoslav former Hapsburg areas outside Slovenia there were continuous discourses concentrating on less or more distant histories of immigration into the new geographically separated areas, which operated externally as distinguishing the newcomers from the natives. This type of discourse lies at the very core of the problem, but at the same time it is the pathway to an alternative understanding of 'ethnic Sloveneness' in the area of former Yugoslavia.

The omnipotence of economic migration factors is, moreover, strengthened by explicitly biased 'reporting' on the 'nature' of both migration and ethnicity. The purported 'economics' of a given settlement which disregard the educational attainments or socio-economic profile of the settler, immigrant, colonist etc. is a guarantee of systematic differentiation and institutionalized discrimination. Since in the circumstances of the globally unified principle of the accumulation of capital there is no possibility of expressing indiscriminate individuality except that of capital's primary concern, which is thus liable to the logic of consumerism, so are the processes of ethnicity in a given societal setting in service of the capitalist mode of production. In spite of capital-conditioned overall societal dynamism, the former, paradoxically, means that the relations of protection and preservation of premodern 'ethnic taxonomies' are subordinated by the rigid and uncritical protection of the supposed or completely intangible achievements of such premodern perceptions of ethno-national relations.

The main point of the argument is what is important is not the individual's inner potential of belonging to various social portfolios, which could be consequently ascribed to his or her alleged multiple identity, but the multiplicity and complexity of group's inner relations, which are manifested in a vast array of social organizational forms that evolve into numerous, diverse and extremely heterogeneous social-ethnic communities. Only by applying such apparatus it is possible to de-divinize the ethnicity, which is manifested in the seeking of a 'divine particle' – the ultimate origin of a specific ethnicity – in order to redirect to the core of ethnicity which lies in a process of simultaneous internal and external intellectual, social, and economic stratification and differentiation.